

законних інтересів, що відразу може бути оскаржено в судовому порядку. З таким підходом навряд чи можна погодитись. Вважаємо, що питання оскарження недотримання розумних строків мають вирішуватись у такому ж порядку, як і інші скарги щодо можливого порушення прав людини, тобто у суді. Можливість оскарження вищестоящому прокурору має бути залишена тільки як необов'язкова альтернатива для забезпечення швидкості вирішення відповідного питання.

Окремим різновидом є оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора (ст. 311–313 КПК України). Проте ці правовідносини складаються між суб'єктами владних повноважень, обидва з яких є представниками сторони обвинувачення. Тому в даному випадку мова йде не про захист права особи на оскарження, а про гарантії процесуальної самостійності слідчого, його повноваження, тобто не про реалізацію засади кримінального провадження, встановленої ст. 24 КПК України. Вважаємо, що такий вид оскарження в цілому є пережитком попередньої моделі кримінального процесу і може бути взагалі скасований, а спори між слідчим і прокурором щодо здійснення досудового розслідування мають вирішуватись у позапроцесуальний спосіб і регулюватись міжвідомчими підзаконними нормативно-правовими актами.

Таким чином, вищенаведені відомості щодо загального порядку правової регламентації процедур оскарження під час досудового розслідування дозволяють дійти до висновку про те, що відповідний інститут кримінального процесу з точки зорувнутрішньої побудови має такі загальні риси.

1. Процесуальні норми щодо скасування процесуальних рішень, дій або бездіяльності слідчого чи прокурора в цілому передбачають основні елементи відповідної діяльності (суб'єкти, предмет, порядок, наслідки), проте вміщують значні обмеження щодо предмета і суб'єктів оскарження та мають деякі інші прогалини.

2. Процедура оскарження недотримання слідчим і прокурором розумних строків під час досудового розслідування передбачає попереднє звернення до прокурора вищого рівня, що не сприяє забезпеченню належним чином захисту прав людини в даному аспекті.

3. Питання оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності, які не охоплені ч. 1 ст. 303 КПК України, взагалі не регламентовані, хоча закон містить можливість такого оскарження та розгляду скарг під час підготовчого судового провадження (ч. 2, 3 ст. 303 КПК України).

4. Оскарження слідчим процесуальних рішень, дій або бездіяльності прокурора виділено як окремий субінститут інституту оскарження, не дивлячись на те, що в даному випадку має місце не забезпечення права на оскарження, а відносини між суб'єктами владних повноважень зі сторони обвинувачення.

Наведені вище загальні риси інституту оскарження певним чином зумовлюють і окремі недоліки нормативно-правового регулювання відповідних суспільних відносин, зокрема, наявність у кримінальному процесуальному законі певних прогалин і суперечностей, що потребують усунення. Це питання є перспективним напрямом подальших наукових пошуків.

Одержано 12.10.2018

УДК 343.148

Михайло Григорович ЩЕРБАКОВСЬКИЙ,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8413-9311>

ОЦІНКА НАУКОВОЇ ОБҐРУНТОВАНOSTІ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Практика свідчить, що слідчий і суд не в змозі оцінити ні наукову обґрунтованість висновків експерта, ні правильність вибору і застосування методів дослідження, ні відповідність методу сучасним досягненням даної галузі судових експертиз. Об'єктивною

причиною є те, що для такої оцінки потрібно володіти такими ж спеціальними знаннями, як й експерт. Оцінка наукової обґрунтованості висновку включає вирішення наступних завдань.

Визначення достатньої кількості представлених на експертизу об'єктів для вирішення поставлених питань, застосування типової експертної методики. Так, рекомендується під час підготовки матеріалів для проведення почеркознавчої експертизи вільні і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма надавати не менше ніж на 15 аркушах [1, п. 1.8].

Далі оцінюється доброякісність представлених об'єктів, правильність вихідних даних. Доброякісність – це потенційна здатність об'єктів піддатися дослідженню для вирішення поставлених питань. Доброякісність об'єктів може бути визначена ще до початку експертного дослідження. Вона залежить від способів вилучення, упакування, зберігання, транспортування об'єктів експертизи.

Наступний етап – оцінка доцільності, правомірності і наукової обґрунтованості застосованої експертом методики (методу) дослідження. У системі державних експертних установ розробляються різноманітні типові методики дослідження найпоширеніших об'єктів різних видів експертиз. Ці методики націлені на вирішення типових завдань (питань), що виносять на вирішення експертів певної спеціальності. Методики, що пройшли апробацію і показали свою придатність і надійність для вирішення конкретних завдань, рекомендуються відомчими методичними радами до впровадження в експертну практику і вносяться до «Реєстру методик проведення судових експертиз» МЮ України [2].

Оцінюється повнота проведеного дослідження. Цей етап оцінки тісно пов'язаний з попереднім і припускає визначення того, чи всі процедури дослідження відносно об'єкта експертизи виконані відповідно до обраної методики. Приписи методики, обраної відповідно до поставленого питання і особливостей представленого об'єкта, повинні бути виконані повністю. Із цього погляду перевіряється наявність всіх ознак об'єктів, необхідних для надання кінцевого висновку. Перевіряється правильність ознак, отриманих під час використання конкретної методики в експертному дослідженні. Вони зіставляються з тими ознаками, які повинні бути отримані відповідно до описаних в методичній літературі умов застосування методики.

Перевіряється правильність опису і інтерпретації встановлених ознак об'єктів. Кожна виявлена у ході експертного дослідження ознака повинна бути докладно описана, а потім оцінена експертом, по-перше, з погляду відображення властивостей об'єкта і, по-друге, її значимості для вирішення поставленого питання. Під час вирішення ідентифікаційного завдання повинна бути оцінена ідентифікаційна значимість кожної ознаки окремо, а також їх сукупності.

Важливим етапом є оцінка наукової обґрунтованості проміжних і підсумкових висновків. Даний етап є логічним завершенням попередніх операцій оцінки і включає встановлення того, що: проміжні висновки надані за результатами проведених досліджень; виявлені ознаки достатні для надання проміжних висновків; кінцеві висновки стали результатом сукупної оцінки всіх проміжних висновків.

Слід додати, що проведений всебічний аналіз дозволяє визначити компетентність експерта, яка є суб'єктивною характеристикою, що відображає індивідуальну здатність експерта вирішувати поставлене завдання. На підставі всебічної оцінки висновку встановлюється, чи достатньо компетентний експерт, який проводив дослідження, у вирішенні поставлених питань.

Сукупна оцінка процесуальної процедури проведення експертного дослідження та його наукової обґрунтованості дозволяє ініціаторам проведення експертизи переконатися, по-перше, в допустимості висновку експерта як джерела доказів, по-друге, в належності, достовірності встановлених експертом фактів. Достовірність фактів, що відображені у підсумкових висновках експерта, означає їхню правильність, відповідність об'єктивної дійсності і обґрунтованість результатами досліджень [3, с. 142].

Постає питання, яким чином здійснювати оцінку наукової обґрунтованості експертного дослідження ініціатором проведення експертизи і хто є її суб'єктом. На нашу думку є непроцесуальний та процесуальний способи рішення цієї проблеми. Перший – запрошення фахівця з відповідної галузі знань, який не заінтересований у результатах розслідування і не

брав участь в проведенні експертизи, для давання консультації з приводу проведеного експертного дослідження та висновку експерта. Однак під час її застосування цієї непроцесуальної форми використання спеціальних знань обізнаних осіб слідчого чекають процесуальні «пастки». Так, до ознайомлення з матеріалами кримінального провадження допускається особа, яка не має будь-якого процесуального статусу і тому не може бути попереджена відповідно до ст. 222 КПК України про обов'язок не розголошувати без дозволу слідчого або прокурора відомості досудового розслідування. Крім того, якщо запрошений фахівець дійде висновку щодо наукової необґрунтованості експертного дослідження, то неясно, як слідчий (інша уповноважена особа) має використати це рішення для аргументації незгоди з експертним висновком у процесуальних актах – клопотанні про призначення нової експертизи, обвинувальному акті тощо. Для особи або органу, які здійснюють провадження, незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована (ст. 101 КПК України).

Другим, більш доцільним, є процесуальний спосіб залучення обізнаної особи для перевірки наукової обґрунтованості експертного висновку. Згідно із ст. 360 КПК України в судовому провадженні передбачено давання спеціалістом усних консультацій або письмових роз'яснень. Відповідно ч. 2 ст. 84 КПК України консультації та роз'яснення спеціаліста не є процесуальними джерелами доказів, а тому вони не беруться до уваги під час з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та ухваленні судового рішення, а є важливими лише під час дослідження інших доказів [4, с. 110]. Таким чином законом передбачена можливість дослідження та оцінки спеціалістом висновку експерта, але тільки в стадії судового провадження. Вказані показання грають ще більшу роль під час наявності декількох експертних висновків із протилежними результатами. Спеціаліст може давати пояснення з поставлених запитань стороні кримінального провадження, яка його залучила, на досудовому слідстві (п. 2 ч. 5 ст. 71 КПК України).

Спеціаліст після ознайомлення із висновком експерта висловлює свою думку у письмовому роз'ясненні. На підставі спеціальних знань спеціаліст здатний надати оцінку наукової обґрунтованості експертного дослідження, вказати на правильність проведеного дослідження або наявність методичних недоліків під час його проведення, невикористаних можливостей [5, с. 49–52; 6, с. 32]. Отримані роз'яснення є підставою для прийняття подальших процесуальних рішень.

У рішеннях слідчого, прокурора, вироку суду неприпустимо згадка висновку експерта без його оцінки по суті. У процесуальних рішеннях повинна міститися повна і ґрунтовна оцінка висновку експерта із зазначенням того, які фактичні обставини злочини були встановлені експертом, і яке вони мають доказове значення. В зв'язку з виключною важливістю оцінки висновку експерта для прийняття його в якості джерела доказів пропонується ввести в КПК України спеціальну норму, присвячену цій процедурі – статтю 242¹ «Оцінка висновку експерта» [7, с. 354].

Список бібліографічних посилань: 1. Почеркознавча експертиза // Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.04.2017 № 1420/5). 2. Реєстр методик проведення судових експертиз // Міністерство юстиції України : офіц. сайт. url: <http://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 01.10.2018). 3. Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве. М. : Ин-т повышения квалификации Рос. федерального центра судебной экспертизы, 2005. 264 с. 4. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2012. Т. 2. 664 с. 5. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение : учеб. пособие. М. : Юрид. лит., 1979. 123 с. 6. Подольный Н. А. Отдельные проблемы оценки заключения эксперта. *Эксперт-криминалист*. 2006. № 1. С. 31–33. 7. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

Одержано 10.10.2018

УДК 343.98

Дмитро Володимирович ЩЕРБАНЮК,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ЗМІСТУ ЕКСПЕРТНОЇ ІНІЦІАТИВИ В СУДОЧИНСТВІ

Досудове розслідування злочинів і здійснення правосуддя у кримінальному судочинстві, а також створення дієвого правового механізму забезпечення, дотримання та захисту прав і законних інтересів осіб, які приймають участь в такому судочинстві, неможливе без активного використання результатів судово-експертних досліджень. Адже жодне кримінальне провадження не обходиться без необхідності застосування спеціальних знань у формі призначення судових експертиз.

Поряд з цим реформування кримінального процесуального права України в напрямі відходу від пострадянського розшукового процесу та формування сучасної європейської моделі змагального судочинства вимагає переосмислення теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо судово-експертної діяльності.

Одним із вагомих положень чинного кримінального процесуального законодавства України є право експерта викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання (п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України; п. 2 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу»). У теорії кримінального процесу та криміналістики діяльність судового експерта, спрямована на пошук додаткової вагової для кримінального провадження матеріальної інформації, яка виходить за межі доручення суб'єкта, що призначив експертизу, одержала назву експертної ініціативи. Відповідно на сьогодні особливої актуальності набуває удосконалення теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо реалізації зазначеного напрямку судово-експертної діяльності в кримінальному процесі.

На наш погляд, поняття експертної ініціативи в кримінальному судочинстві може розглядатись в кількох значеннях.

У процесуально-правовому (вузькому) сенсі – це процесуальне право експерта викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання (п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України).

У широкому розумінні експертна ініціатива – це будь-який почин суб'єкта судово-експертної діяльності, який здійснюється у зв'язку із реалізацією відповідних функцій у кримінальному провадженні.

Враховуючи це вважаємо, що зміст експертної ініціативи у кримінальному провадженні можна значно розширити. Вона виражається не лише у використанні передбаченого кримінальним процесуальним законом права окремого експерта, а і включає інші починання суб'єктів судово-експертної діяльності.

Поряд з цим експертна ініціатива реалізується не лише у кримінальному провадженні, адже судові експертизи проводяться і в цивільному, адміністративному судочинстві тощо. На цьому наголошується у проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні», де під експертною ініціативою розуміється викладення експертом виявлених у ході проведення експертизи відомостей, які можуть мати значення для кримінального провадження, цивільної, господарської, адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення, виконавчого провадження або поза межами судочинства, з приводу яких йому не були поставлені питання. Звісно до вказаного визначення є ряд зауважень, як то відсутність вказівки на те, що експертна ініціатива це право чи обов'язок експерта. Однак поряд з цим законодавець робить роз'яснення, що експертна ініціатива може здійснюватися не лише у кримінальному провадженні, а і в інших видах проваджень і поза межами судочинства.

Тому не можна обмежувати ініціативну діяльність судового експерта лише кримінальним судочинством. Крім того і в інших видах судочинства доцільно говорити про широке та вузьке розуміння поняття «експертна ініціатива». Таким чином постає питання, що зміст експертної ініціативи включає кілька рівнів.